

Szczecin

#visit
SZCZECIN!

CMENTARZ CENTRALNY W SZCZECINIE

TRASY TURYSTYCZNE

**Zapraszamy na spacer
traktami turystycznymi:
botanicznym i historycznym,
podczas których odkryjecie
wyjątkowość szczecińskiej
nekropolii.**

Szczeciński Cmentarz Centralny jest największą w Polsce, i trzecią w Europie nekropolią. Jego początki datuje się na 1873 rok, kiedy to zdecydowano o zniesieniu statusu Miasta Twierdzy, a pruskie miasto Stettin rozrastało się i rozwijało. Przy takiej dynamice rozwoju miasta potrzebne było miejsce na nową nekropolię. Idealne były tereny rolnicze pomiędzy drogami na Berlin i Pasewalk. Decyzję o utworzeniu cmentarza podjęto w 1899 roku. Pierwsze pochówki odbyły się w grudniu 1901 roku. Cmentarz Centralny jest wielowyznaniowy. Koło siebie można zobaczyć nagrobki katolików, prawosławnych czy protestantów. Jedyne Kwatera Żydowska usytuowana jest oddzielnie, zgodnie z założeniami tej grupy wyznaniowej.

Wielkim walorem Cmentarza Centralnego jest bujna roślinność, na którą składają się różnorodny drzewostan i ozdobne kłacza. Spacerując alejkami można dostrzec także nagrobki i rzeźby nagrobne znanych artystów plastyków, rzeźbiarzy i kamieniarzy. To kontakt ze sztuką, w otoczeniu przyrody, miał wywołać u odwiedzających cmentarz uczucie spokoju, skłonić do zadumy, wywołać refleksje.

TRAKT HISTORYCZNY

1 TABLICA GŁÓWNA

Trakt historyczny prowadzi alejkami po najstarszej części Cmentarza. Od imponującej Bramy Głównej, poprzez Lapidarium, czyli dawny Gaj Urnowy, koło Kaplicy z widokiem na Kwaterę wojenną, biegnie wzdłuż pomników historycznych i wyjątkowych przedwojennych nagrobków. Trasę wyznaczają strzałki i tablice informacyjne.

2 NAGROBKI PRZY DWÓCH RONDACH

Po prawej i lewej stronie ścieżki znajdują się przedwojenne nagrobki, w większości są to megalityczne głazy z prostymi inskrypcjami. Po lewej – nagrobek rodziny Freybe, producentów wędlin, działających do dzisiaj; dalej pomnik z orłem w zwieńczeniu, który poświęcono niemieckim żołnierzom 357 Pułku Piechoty, walczącym w czasie I wojny światowej na polach bitew, których nazwy wyrte są na cokole.

3 NAGROBEK BERNHARDA STOEWERA

Bernhard Stoewer był znanym szczecińskim przemysłowcem. Założycielem rodzinnej firmy produkującej najpierw maszyny do szycia, a później maszyny do pisania, rowery i samochody. Ekspozyty związane z firmą Stoewer można zobaczyć w Muzeum Techniki i Komunikacji w Szczecinie. Obok znajdują się proste w formie nagrobki rodzin Funk i Borchers oraz pomnik poświęcony poległym w I wojnie światowej, zwieńczony Krzyżem Żelaznym.

4 NAGROBEK RODZINY HENTSCHEL

Uwagę przyciąga wielkość i piękne kolumny w stylu jońskim. W widocznych niszach usytuowane były urny. Pośrodku

symbol drzwi – przejścia do innego świata. Obok nagrobek z czerwonego piaskowca z początku XX wieku.

5 NAGROBEK RODZINY HINDRISCHEDT-ZIEGLER

Charakterystyczne postacie kobiety z dzieckiem i mężczyzny wyróżniają ten pomnik nagrobny. W środku nisza – być może pierwotnie stała tam waza lub urna. Po przeciwnej stronie alei nagrobki, między innymi: aktorki Stanisławy Engelówny i małżeństwa Piotrowskich – muzyków. To nagrobki, które jako jedne z pierwszych poddane zostały renowacji przez Stowarzyszenie na Rzecz Cmentarza Centralnego.

6 LAPIDARIUM

Dawny Gaj Urnowy – malowniczy zakątek cmentarza, w którym większą część zajmowały nagrobki urnowe. Była to nowa forma pochówków całopalnych, z którą społeczeństwo początku XX wieku musiało się dopiero oswoić. Stworzono nawet Towarzystwo Popierania Pochówków Całopalnych. Projektantem tej części cmentarza był Georg Hannig, jako architekt krajobrazu zaplanował też nasadzenia roślin. Po II wojnie światowej lapidarium popadało w zapomnienie aż do roku 2007, kiedy znowu w tym miejscu zostało otwarte. Wygląd lapidarium nawiązuje do Gaju Urnowego wraz ze starym układem przestrzennym, odtworzonym mostem, ławeczką – „grzybkiem” i fontanną.

7 NAGROBEK Z POPIERSIAMI HERMANNA HAKENA I JEGO ŻONY JOHANNY

Oryginalnie wykonany przez rzeźbiarza Ludwika Manzela (znanego z takich dzieł, jak: rzeźba Centaura walczącego z Lapitą lub nieistniejącym pomnikiem – fontanną Sediny). Hermann Haken zasłynął jako ważny nadburmistrz Szczecina w latach 1877–1907, zapoczątkował rozwój miasta po znie-

sieniu statusu twierdzy. Dzięki niemu w miejscu Fortu Leopolda, przy Odrze, powstała reprezentacyjna zabudowa zwana Tarasem Hakena, a w obecnych czasach Wałami Chrobrego. W pobliżu, przy krawędzi tarasu, znajduje się nagrobek rodziny Neumann z pięknym wizerunkiem anioła.

8 LAPIDARIUM

Dawny Gaj Urnowy – zmieniony obecnie w Lapidarium.

9 NAGROBEK RODZINY RANDOLF

Jest to rzeźbiarskie dzieło Kurta Schwerdtfegera ze Szczecińskiej Szkoły Rzemiosł Artystycznych. Artysta znany był także z projektu „Ptasiej Studni” w Ogrodzie Różanym oraz pomnika słonia w szczecińskiej dzielnicy Warszewo. Nagrobek przedstawia postać rolnika orzącego pole.

10 KWATERA ZASŁUŻONYCH

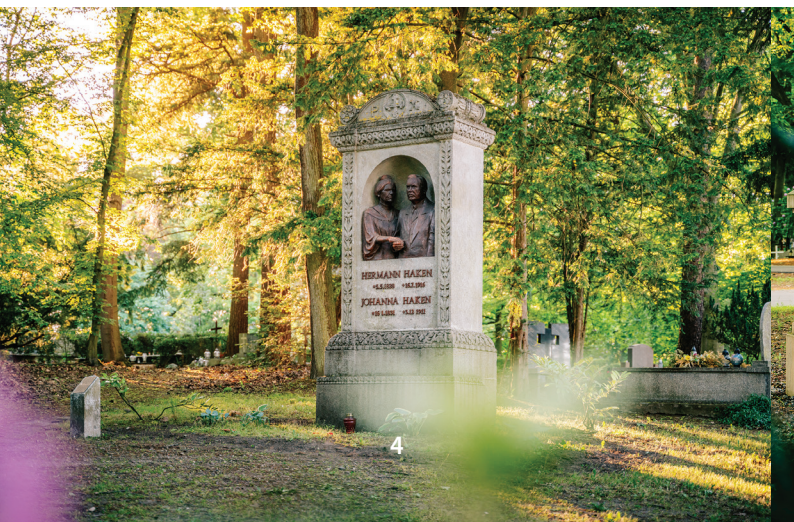
Kwaterna Zasłużonych to część dawnego Gaju Urnowego. Przed powstaniem cmentarza znajdowała się tu żwirownia, której miejsce zawdzięcza ukształtowanie powierzchni. Od lat 60-tych XX w. jest to miejsce wiecznego spoczynku znanych osób ważnych dla Szczecina i szczególnie z miastem związanych.

11 DAWNY CMENTARZ WZORCOWY

W 1911 r. dyrektor Georg Hannig zorganizował wystawę sztuki cmentarnej. Efektem tego było powstanie wzorcowych nagrobków i przykłady obsadzeń roślin i kwiatów. Znajduje się tu malownicza aleja lipowa.

12 NAGROBEK WILHELMA MEYERA-SCHWARTAU

Był on znanym szczecińskim urbanistą i architektem, a także miejskim radcą budowlanym. To on stworzył jedne z naj-

piękniejszych budynków w Szczecinie. Zaprojektował między innymi budynek Muzeum przy Wałach Chrobrego, czy rektorat Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego. Ponadto zaprojektował także Kaplicę Główną, Bramę i zarys alei na Cmentarzu, w najstarszej jego części.

13 KAPLICA

Kaplica to najbardziej charakterystyczny budynek cmentarza. Wzniesiona została w latach 1900–1902 według projektu Wilhelma Meyera-Schwartau. W roku 1925 r. dobudowano krematorium, działające do końca II wojny światowej. W 1981 r. kaplica uległa spaleniowi, jednak następnie została odbudowana. Skromnie wyposażenie kaplicy i nienarzucające się symbole religijne są ukłonem w stronę osób różnych wyznań. Z kaplicy rozpościera się widok na cały Cmentarz, Kwaterę Wojenną i pomnik Braterstwa Broni.

14 GRUPA NAGROBKÓW PO PÓŁNOCNEJ STRONIE BASENU

Zobaczymy tu ciekawe nagrobki z pierwszej połowy XX w. – m.in. cenotaf, czyli popiersie Georga Hanniga – pierwszego dyrektora cmentarza; głaz ku pamięci zmarłych szczecinian do 1945 roku; nagrobek Hugo Lemckego – historyka sztuki i pomorzoznawcy; rodziny Toepferów i nagrobek rodu von Dewitz, jednego z najstarszych rodów szlacheckich na Pomorzu. Po przeciwnej stronie fontanny znajduje się rzeźba Matki Ziemi, która jest kopią dzieła Ernsta Barlacha.

15 CMENTARZ WOJENNY

Na zielonych tarasach naprzeciw Kaplicy Główniej znajdują się groby ponad 3 tysięcy żołnierzy polskich i radzieckich, poległych podczas walk wiosną 1945 roku. Po prawej stronie usytuowany jest krzyż z napisem staro-cerkiewno-słowiańskim, mówiący o oddawaniu życia za przyjaciół. Na wznie-

sieniu znajduje się 18-metrowy pomnik Braterstwa Broni z 1967 roku, projektu Sławomira Lewińskiego – szczecińskiego rzeźbiarza, przypominający skrzydła husarskie i dwie litery V, symbolizujące zwycięstwo nad armią niemiecką.

16 POMNIK „TYM, KTÓRZY NIE POWRÓCILI Z MORZA”

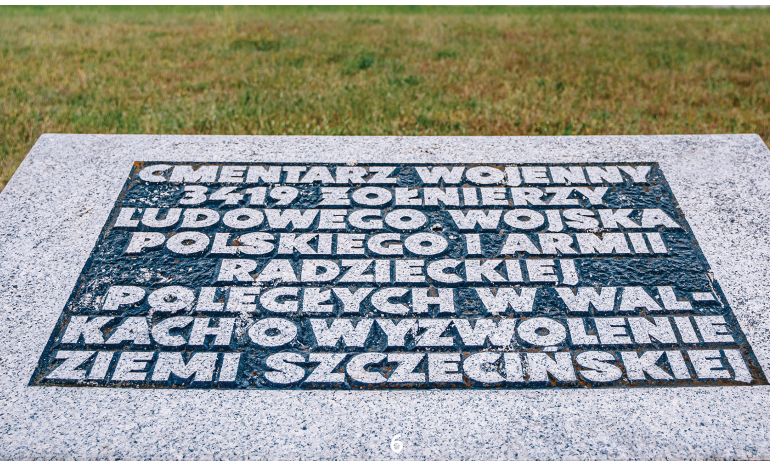
Pomnik powstał w 1989 r. Jest to symboliczna mogiła osób, które zabrało morze. Umieszczony tam krzyż przypomina maszt zatopionego statku. Wokół pomnika widnieją tabliczki z wypisanymi nazwiskami osób, które nie powróciły z morza oraz nazwy statków, na których pływali. Tuż obok znajduje się pomnik pamięci ofiar największej polskiej tragedii morskiej z 1993 roku, zatonięcia statku „Jan Heweliusz”. Pomnik postawiony został w 2003 roku. Niedaleko znajduje się najnowszy pomnik cmentarza poświęcony ludobójstwu na Wołyniu: Pomnik ofiar Nacjonalistów Ukraińskich.

17 KRZYŻ KATYŃSKI

Jego autorem jest Jakub Lewiński. Pomnik upamiętnia polskich oficerów wojska oraz urzędników, zamordowanych przez funkcjonariuszy NKWD w Związku Radzieckim. Na 7-metrowym krzyżu umieszczone są symbole nawiązujące do tego tragicznego zdarzenia. Na głazach wypisane są nazwy miejscowości zagłady. Tuż za pomnikiem po prawej stronie mieści się grób generała Aleksandra Litwinowicza – Legionisty, najstarszego rangą oficera i urzędnika II RP, pochowanego na tym cmentarzu.

18 GRUPA NAGROBKÓW PRZY ALEI OKÓLNEJ

Nagrobki pochodzą z czasów przedwojennych. Należą m.in. do Hermanna Sarana, kartografa i wydawcy przewodników

**POMNIK
BRATERSTWA
BRONI**

**POMNIK
„TYM, KTÓRZY
NIE POWRÓCILI
Z MORZA”**

**KRZYŻ
KATYŃSKI**

POMNIK SYBIRAKÓW

- TRAKT HISTORYCZNY 21
- ŚCIEŻKA BOTANICZNA 33

po Szczecinie; rodziny cukiernika Bruno Franka czy rodziny Kliehn. Nagrobek z piękną rzeźbą symbolizującą macierzyństwo należy do rodziny Meister – szczecińskich przemysłowców.

19 POMNIK SYBIRAKÓW

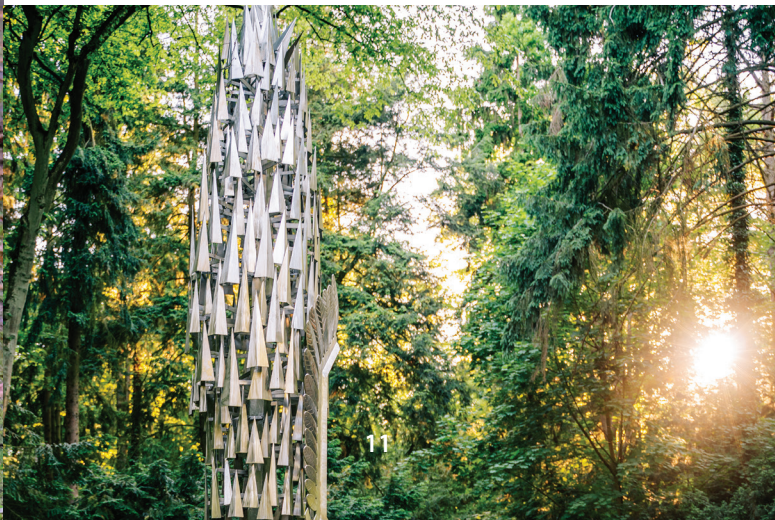
Pomnik upamiętniający rodaków zesłanych w latach 1768–1953 do tajgi, Sybiru, łągów Północy i stepów Kazachstanu. Obok pomnika znajduje się rzeźba Matki Sybiraczki z napisem „W hołdzie matkom naszym, walczącym o życie, wiarę i polskość swoich dzieci”.

20 NAGROBKI RODZIN PAPENBROCK I KISSLING

Są to przedwojenne nagrobki z początku XX wieku. Upamiętniają rodziny szczecińskich kupców. Nagrobek rodziny Kissling ozdobiony jest płaskorzeźbami kobiety i mężczyzny.

21 KWATERA KOMBATANTÓW

Kwaterna Kombatantów, z jednakowymi nagrobkami stylizowanymi na znak Polski Walczącej, powstała w latach 80. i 90. XX w. W centralnej części znajduje się pomnik autorstwa Jakuba Lewińskiego z symbolami historycznymi: włóczniami z czasów Mieszka I, znakiem Rodła i skrzydłami husarskimi. Kwaterna Kombatancka ma swoją kontynuację w nowym miejscu, przy Bramie Drugiej. Po lewej stronie kwatery znajduje się głaz poświęcony pamięci „Heluni” Kurcysz, pierwszej architektki powojennego Szczecina, urbanistki, współzałożycielki Klubu 13 Muz. Po prawej stronie natomiast umieszczony został głaz poświęcony Bohaterom Września 1939 roku.

ŚCIEŻKA BOTANICZNA

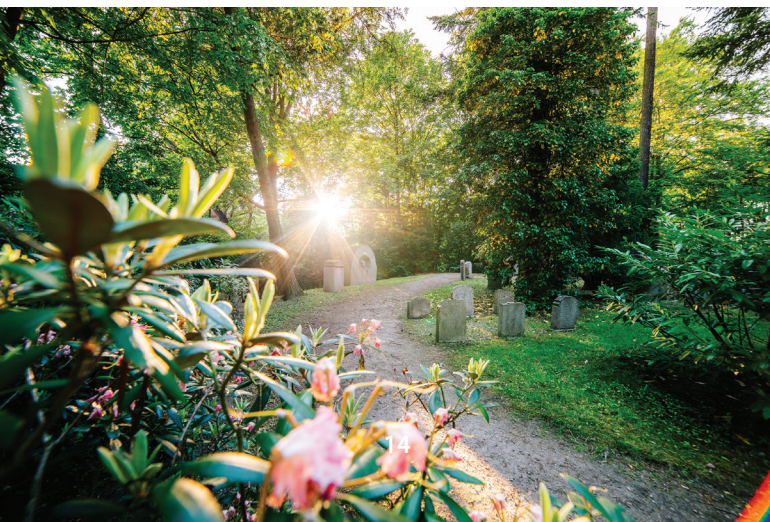
- 1 TABLICA GŁÓWNA**
- 2 CIS POSPOLITY** *Taxus baccata*
Jest symbolem nieśmiertelności, długowieczności i trwałości. Jest to roślina trująca, a od 1423 r. jest chroniona.
- 3 BUKSZPAN WIECZNIEZIELONY** *Buxus sempervirens*.
Uprawiany jest od czasów starożytnych. Jest symbolem nieśmiertelności, trwałość życia i nadziei zbawienia.
- 4 PLATAN KLONOLISTNY** *Platanus xhispanica „Acerifolia”*
Jest nim obsadzona piękna aleja prowadząca do kaplicy. Cmentarz Centralny to nie jedyne miejsce w Szczecinie, gdzie można zobaczyć nasadzenia platanów. Jasne Błonia mogą się pochwalić największym skupiskiem tego gatunku w Polsce.
- 5 GRAB POSPOLITY** *Carpinus betulus*
Drzewo to bardzo licznie występuje na Cmentarzu Centralnym. W symbolice drzew oznacza siłę charakteru, ale i opiekę. Drewno jest bardzo wytrzymałe, w przeszłości wykorzystywane było nawet do budowy kół młyńskich. Węgiel drzewny z grabiny był niegdyś stosowany do wypalania żelaza.
- 6 JODŁA NIKKO** *Abies homolepis*
Jest to drzewo iglaste, rzadko spotykane w tej części Europy. Pochodzi z japońskich wysp Honsiu i Sikoku.
- 7 SOSNA HIMALAJSKA** *Pinus wallichiana*
Jest to jedna z najładniejszych sosen ozdobnych. Charakteryzują ją długie igły zebrane w pęczki. Symbolizuje witalność, równowagę i harmonię. Pochodzi z Himalajów.

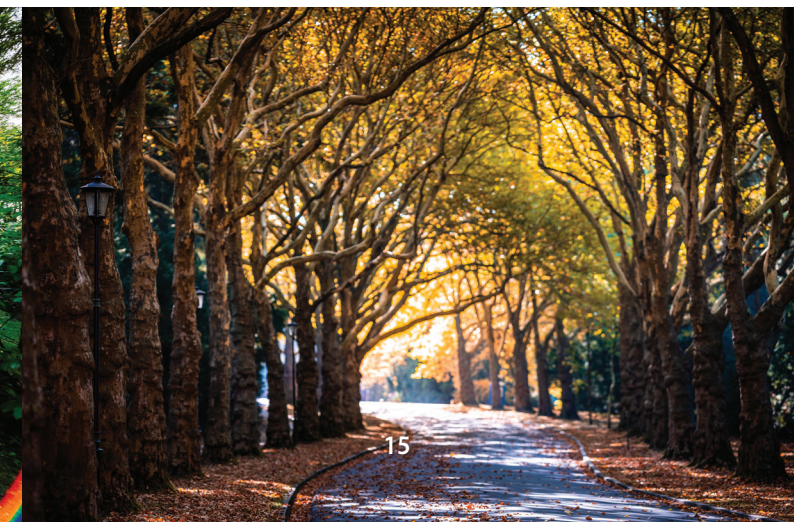
- 8 OSTROKRZEW KOLCZASTY** *Ilex aquifolium*
Zimozielony krzew ozdobny z czerwonymi niejadalnymi owocami. Uprawiany jest od czasów starożytnych jako roślina lecznicza. Jest symbolem Świąt Bożego Narodzenia.
- 9 BUK POSPOLITY** *Fagus sylvatica*
Popularne drzewo z charakterystyczną gładką korą. W okolicach Szczecina znajdziemy duże skupiska tego gatunku. Symbolizuje pewność siebie i pogodę ducha.
- 10 DAGLEZJA ZIELONA (JEDLICA)** *Pseudotsuga menziesii*
Szybko rosnąca odmiana drzewa z Ameryki Północnej, charakteryzująca się oryginalnymi szyszkami z „własami”.
- 11 LIPA KRYMSKA** *Tilia „Euchlora”*
Miododajna roślina charakteryzująca się pięknym pokrojem. Liście lipy są z wierzchu błyszczące, owłosione u nasady, ząbkowane i z ościstymi zakończeniami.
- 12 BLUSZCZ POSPOLITY** *Hedera helix*
Zimotrwałe, wiecznie zielone pnącze. Symbolizuje wierność, trwałość życia, pamięć o zmarłych. Jego liczne okazy znajdują się w parkach i na starych cmentarzach.
- 13 CHOINA KANADYJSKA** *Tsuga canadensis*
Roślina o pięknym pokroju. Charakterystyczne szyszki i iglaste gałązki z krótką igłą czynią z niej pożądaną roślinę ogrodową. Jej naturalne środowisko to wschodnie wybrzeże Ameryki Północnej.
- 14 SOSNA WEJMUTKA** *Pinus strobus*
Są to szybko rosnące drzewa o pięknych długich igłach. Ich nazwa pochodzi od nazwiska lorda Weymoutha, angielskiego podróżnika. Występują najczęściej w Ameryce Północnej.

- 15 MIŁORZĄB DWUKLAPOWY** *Ginkgo biloba*
Drzewo długo żyjące i wolno rosnące. Przede wszystkim kojarzone z naparem poprawiającym zdrowie i pamięć. Wykorzystywane jest również w kosmetyce. Naturalnie występuje w Chinach.
- 16 DĄB ZIMOZIELONY** *Quercus xturneri „Pseudoturneri”*
Niewysokie drzewo o zimozielonych liściach. Bardzo rzadko spotykane w Polsce.
- 17 CHMIELOGRAB EUROPEJSKI** *Ostrya carpinifolia*
Jego owocami są drobne orzeszki w owocostanach podobnych do szyszek chmielu. Liście natomiast przypominają liście grabu.
- 18 SOSNA LIMBA** *Pinus cembra*
Odporna jest na niskie temperatury i wiatry. W naturalnych warunkach rośnie w Alpach i Karpatach. Słodkie nasiona limby są jadalne.
- 19 MODRZEW EUROPEJSKI** *Larix decidua*
Jest to popularne drzewo charakteryzujące się miękkimi jasnozielonymi igłami, które jesienią efektownie przebarwiają się na żółto i opadają. Jest symbolem odnowy i odrodzenia.
- 20 ŚWIERK SERBSKI „PENDULA”** *Picea omorica „Pendula”*
Jest to jedyny gatunek świerka o płaskich igłach rosnący w Europie. Pochodzi z górskich terenów zachodniej Serbii i wschodniej Bośni.
- 21 JAŁOWIEC POŚREDNI (J. PFITZERA)** *Juniperus xmedia*
Jest to krzew ozdobny posiadający nieliczne gałązki z igłami. Wiosną jego pączki kwiatowe pyłą.

- 22 DĄB SZYPUŁKOWY F. STOŻKOWATA** *Quercus robur f. fastigiata*
Kształtna stożkowa forma dębu sprawiła, że już od XIX w. był on popularnym drzewem, sadzonym w wielu symbolicznych miejscach. Oznacza on siłę, trwałość i potęgę.
- 23 JODŁA** *Abies xcephaloniana*
Roślina jest mieszanką jodły kaukaskiej i jodły greckiej. Symbolizuje radość życia, ale także wierność.
- 24 JODŁA JEDNOBARWNA (KALIFORNIJSKA) ODMIANA SINA** *Abies concolor „Glauca”*
Jest ona odmianą najbardziej odporną na mrozy i suche powietrze ze wszystkich gatunków jodeł. Jej naturalne środowisko to Góry Skaliste w Ameryce Północnej.
- 25 JODŁA KOREAŃSKA** *Abies koreana*
Jodła ta uprawiana jest w wielu odmianach. Jej naturalne stanowisko to góry Półwyspu Koreańskiego.
- 26 ŚWIERK KŁUJĄCY F. SINA** *Picea pungens f. Glauca*
Popularnie zwany jest świerkiem srebrnym. Pochodzi z Gór Skalistych w Ameryce Północnej.
- 27 RÓZANECZNIK KATAWBIJSKI (FIOLETOWY)** *Rhododendron catawbiense*
Zimozielony krzew, zwany popularnie różanecznikiem lub rododendronem fioletowym. Jego nazwa pochodzi od szczepu Indian i rzeki Catawba w Ameryce Północnej.
- 28 BUK POSPOLITY ODMIANA ZWISAJĄCA** *Fagus sylvatica „Pendula”*
Jest to drzewo charakteryzujące się długimi, zwisającymi gałęziami. Tak zwane „płaczące” odmiany drzew zaczęto sadzić na cmentarzach na przełomie XVIII i XIX w.

29 BUK POSPOLITY ODMIANA „PURPUREA TRICOLOR”

Fagus sylvatica „Purpurea Tricolor” (Roseomarginata)

Drzewo z purpurowymi, nieregularnie różowo obrzeżonymi liśćmi.

30 ŚWIERK POSPOLITY ODMIANA NIBYWICIOWA *Picea abies „Falcato-viminalis”*

Kojarzony jest on z długowiecznością, dostojnością, pięknem i siłą. Jego naturalne stanowiska znajdują się w środkowej i północnej Europie.

31 CYPRYSIK LAWSONA *Chamaecyparis lawsoniana*

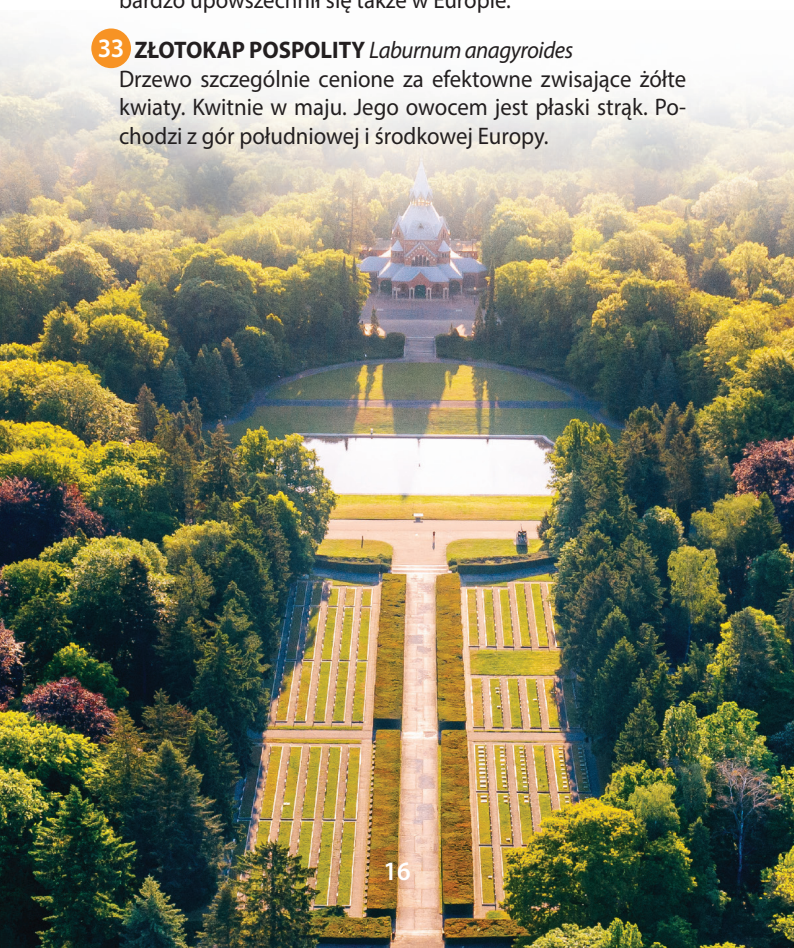
Drzewo o gęstym, regularnym stożkowym pokroju. Jest ono szczególnie wrażliwe na zanieczyszczenia powietrza. Pochodzi z Ameryki Północnej.

32 DĄB CZERWONY *Quercus rubra*

Cechą charakterystyczną tego drzewa jest to, że pięknie przebarwia się jesienią. Jego owoce dojrzewają dwa razy do roku. Dąb czerwony pochodzi z Ameryki Północnej, ale bardzo upowszechnił się także w Europie.

33 ŻŁOTOKAP POSPOLITY *Laburnum anagyroides*

Drzewo szczególnie cenione za efektowne zwisające żółte kwiaty. Kwitnie w maju. Jego owocem jest płaski strąk. Pochodzi z gór południowej i środkowej Europy.

Przewodnik po Cmentarzu Centralnym powstał w ramach projektu „Transgraniczne Spacerzy Miejskie”, który jest dofinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa (Fundusz Małych Projektów w ramach Programu Współpracy Interreg VA Meklemburgia - Pomorze Przednie / Brandenburgia / Polska w Euroregionie Pomerania).

Cmentarz Centralny – park pamięci, ogród umarłych, miejsce łączące w sobie życie i śmierć. Szczecińska nekropolia pod względem wielkości zajmuje pierwsze miejsce w Polsce i trzecie w Europie. Na przestrzeni ponad 170 hektarów możemy podziwiać oryginalne i awangardowe nagrobki wtopione w zieleni parku.

Na tę niesamowitą szatę roślinną składają się wyjątkowe okazy roślin, sprowadzane z całego świata, których jest tu ok. 400 gatunków, w tym kilkadziesiąt bardzo rzadko spotykanych. Pierwszy dyrektor nekropolii, Georg Hannig, pieczołowicie pracował na tym, aby cmentarz był nie tylko miejscem pochówku, ale także kontemplacji i bliskości z naturą. To tutaj, w środku miasta, można posłuchać śpiewu ptaków, wypatrzeć dzięcioła, a przy odrobinie szczęścia, spotkać lisa. Szczeciński Cmentarz Centralny został uruchomiony w 1901 roku. Nekropolię w całości wpisano do Rejestru Zabytków.

visitszczecin.eu